

О. Соколовський, аспір.
Науковий керівник – д.ф.н., проф. Саух П.Ю.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

АНТИТРИНІТАРНЕ ВІРОВЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Релігійне життя України ґрунтоване на глибоких духовних традиціях, коріння яких пов'язане переважно з православ'ям, католицизмом та уніатством. Проте вагомий вплив на формування релігійної культури українців відіграв протестантизм. Зародження протестантизму і його розвиток пов'язаний не лише з релігійно-філософським впливом реформаційного руху в Європі, а й місцевими еритично-раціоналістичними традиціями українців. Вітчизняний протестантизм поєднав елементи західної і східної релігійних культур, визначивши своє місце у новому соціокультурному процесі. Своєрідним синтезом протестанської доктрини і релігійного вільнодумства став у XVI–XVII ст. антитринітаризм.

Коріння антитринітаризму були в країнах Західної Європи, але організаційно сформувалися і розвинулися в Речі Посполитій. Саме на теренах польсько-литовської держави він зафіксував новий етап в еволюції східнослов'янського релігійного вільнодумства, адже спирався на підтримку місцевої еритично-раціоналістичної течії. Але на відміну від Західної Європи східнослов'янські реформатори не змогли добитися автономії і їх ідеологічна боротьба з католицизмом і православ'ям не закінчилася успіхом і створенням власної церкви.

Особливість антитринітарного вчення полягає у тому, що вони відкинули віру в один з найголовніших догматів християнства – Трійцю. Намагаючись раціоналістично підійти до релігії, антитринітарії заперечували й інші положення традиційного християнського віровчення (першородний гріх, боговтілення і спокутну жертву Ісуса Христа), допускали вільне трактування Біблію. Заперечення Святої Трійці означало розрив із багатовіковою християнською традицією і спробу глобального реформування християнської ідеології. Антитринітарії доводили, що більшість догматичних положень християнства не можна обґрунтувати, посилаючись на Євангелію, оскільки їх не було в первісному християнстві і, крім того, вони суперечать здоровому глузду людей. Саме антитринітарії намагались відродити первісне християнство, яке, на їхню думку, ґрунтувалося на принципах соціальної справедливості і відповідало положенням Священного Писання.

На початку 70-х років XVI ст. антитринітаризм в Україні мав радикально-критичну спрямованість і не спирався на догматичну програму, що зумовило особливу привабливість для середньої і нижчої соціальної верстви. Другий етап еволюції антитринітаризму (середина 80-х років) – період поступового переростання у соцініанство, в результаті чого рух втратив радикальне спрямування і перейшов у релігійно-етичну площину.

Термін соцініанство, маючи досить нейтральне значення, часто застосовувався стосовно великої частини представників антитринітарної доктрини. Божество є центральним питанням соцініанства. Як з католицької, так і з антитринітарної точки зору Бог є абсолютно простим. Вони роблять висновок про те, що розрізнення осіб є руйнівним для такої простоти. З цього випливає, що вони заперечують Трійцю як логічно необґрунтовано. Богом, є лише Бог-Отець, Дух-Святий – Його сила. Ісус Христос, хоч і народжений від Духа Дівою Марією, та за природою – звичайна людина, яка жила на початку нашої ери. При цьому соцініани заперечували, що Христос – спаситель людей. Ця думка, вважали вони, здатна позбавити людину прагнення до морального самовдосконалення. Тому головну місію Христа вони вбачали у посередництві при складанні Нового Заповіту між Богом і людьми – заповіту чесного і морального життя. Заперечення викликало у соцініан і Кальвінове вчення про передвизначення. Тому головну місію Христа вони вбачали у наявності свободи волі не лише у Всевишнього, а й людини, здатної своїми силами, гідним життя подолати першородний гріх, врятуватися завдяки власним зусиллям. Тут вони знову продовжували еритично-раціоналістичну традицію і знову суперечили Лютерові, який вважав людину безнадійно гріховною і не здатною змінити своєї природи.

Висновком учення про свободу волі стала ідея свободи совісті. Соцініани особливо наполягали на рівності всіх віруючих у справі сумління, засуджуючи будь-які прояви нетерпимості. Ці волелюбні ідеали були теоретичним підґрунтям їхніх республікансько-

демократичних поглядів. Як послідовні гуманісти, соцініани проповідували відмову від страти, засуджували релігійні переслідування, війну як засіб вирішення політичних проблем, виступивши своєрідними спадкоємцями поміркованого гусизму, предтечами пацифізму. Отже, незважаючи на складність, філософську глибину й певну абстрактність, соцініанське вчення було логічною релігійно-етичною програмою.

В Україні вільнодумне спрямування соцініанського вчення було не тільки несприйнятливим для розуміння основною масою населення. Це вчення вважали відвертим блюзнірством, паплюженням традицій і норм суспільного життя, викликом загальній моралі. Не випадково більшість авторів у недалекому минулому зображала соцініанство особливо непривабливо. Незважаючи на цілковиту підтримку феодалізму, його визнавали як небезпечну секту, здатну підірвати існуючу систему. У цьому виявився дух епохи і суспільства, побудованого на пригніченні особи, коли думку, що суперечила офіційній ідеології, повністю відкидали, а її носіїв повністю знищували.

Воєнні дії на території України середини XVII ст., низка соцініанських процесів з ініціативи католицького чи уніатського духовенства підвела ризику під існуванням соцініанського руху на Україні. Більша частина послідовників течії емігрувала в Німеччину, Францію, Англію та у Голландію, де поступово влилася у громади редемптористів. На початку XIX ст. сформувалась школа антитринітаріїв-деїстів, із вченням якої безпосередньо виходить лібералізм і модернізм в протестантському богослов'ї XIX ст. В XX ст. спостерігається тенденція до об'єднання антитринітаризму з іншими ліберальними релігійними рухами.

Антитринітаризм є мобільною релігійною течією протестантизму, останні два десятиліття суттєво змінили обличчя українських протестантів. Широка проповідницька діяльність, пристосованість до нових економічних реалій, відмова від аскези та орієнтація на ініціативу, працездатність та підприємницьку діяльність все більше приваблюють потенційних віруючих. Послідовники антитринітаризму займають певну нішу в релігійному середовищі України, відмовившись від соціальної герметизації, зробивши вибір на користь соціальної активності. Разом вони утворюють певний рух милосердя, орієнтуються на національні інтереси країни, відмовляються від космополітичних поглядів, пропагують здоровий спосіб життя. Антитринітаризм не являє собою єдиного руху, що вимагає аналізу додаткового всебічного дослідження, яке розкривало еволюцію віровчення антитринітаризму як релігійно-філософської системи протестантизму.